

PAREMIOLOGIA NA WARSZTACIE LEKSYKOGRAFA.
W STRONĘ SŁOWNIKA PRZYJAZNEGO ODBIORCY

PEREMIOLOGY AT THE LEXICOGRAPHER'S WORKSHOP.
MOVING TOWARDS A USER-FRIENDLY DICTIONARY

TOMASZ SZUTKOWSKI

ABSTRACT. The paper features a treatment of the basic postulates that are aimed at developing a proverb dictionary, which would, on the one hand, characterize the assembled material in an optimal and comprehensive way, and retain the status of a user-friendly dictionary, on the other hand. This “friendliness” is achieved through the simplification of formal description, the withdrawal of acronyms and references, and the reduction of redundant comments and explanations. The order of particular description elements is also of considerable importance in the process of developing a dictionary, which will, first and foremost, allow the user to easily acquire as broad a knowledge about proverbs as possible in an accessible and effective way.

Tomasz Szutkowski, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin – Polska, tszutkowski1@wp.pl

Zainteresowania przysłowiami w aspekcie leksykograficznym w polskim oraz rosyjskim kręgu językowym i kulturowym sięgają swym początkiem XVII wieku. W 1618 roku ukazało się pierwsze wydanie zbioru Salomona Rysińskiego pt. *Proverbiorum Polonicorum a Salomone Rysinio collectorum Centurie decem et octo*¹. Kilkadziesiąt lat później (1690) nieznanymi z imienia i nazwiska autor opracował i wydał tom przysłów rosyjskich zatytułowany *Повести или пословицы всенароднейшие по алфавиту*². Oba wymienione dzieła zapoczątkowały praktykowaną przez wieki metodę dokumentacyjną, która ograniczała się zasadniczo do zwykłej, nieskomplikowanej rejestracji jednostek paremicznych wypisanych z różnych tekstów

¹ Por. m.in.: J. K r z y ż a n o w s k i, *Paremiografowie i paremiologowie polscy w. XVII*, [w:] *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, pod red. J. Krzyżanowskiego, t. I, Warszawa 1969, s. XX–XXIII; T. S z u t k o w s k i, *Początki paremiografii polskiej – „Proverbiorum Polonicorum” Salomona Rysińskiego*, [w:] tegoż, *Współczesna paremiografia rosyjska i polska. Stan – problemy – perspektywy*, Szczecin 2015, s. 179–181.

² Por. m.in.: И. К. П о р ф и р ь е в, *История русской словесности, часть 1: Древний период. Устная народная словесность до Петра Великого*, Казань 1876; T. S z u t k o w s k i, *Najstarsze źródła paremiologiczne*, [w:] tegoż, *Współczesna paremiografia rosyjska i polska...*, op. cit., s. 76–80.

(głównie z Pisma Świętego i tekstów literackich) bądź zasłyszanych w żywym, codziennym języku. Cel, jaki przyświecał autorom pierwszych zbiorów paremiologicznych, był dosyć oczywisty: zachować od zapomnienia stosunkowo nietrwały, ulotny, przekazywany z ust do ust dorobek ludowej twórczości oralnej.

Mniej lub bardziej zaawansowana metoda kodyfikacji zgromadzonego materiału faktograficznego wymuszała jednak konieczność przyjęcia jakiegokolwiek sposobu selekcji oraz fizycznej prezentacji przysłów w zbiorach, tomach, a wreszcie w słownikach paremiologicznych. Najdłuższą historią i największą popularnością może poszczycić się układ alfabetyczno-incipitowy, co było niejako bezpośrednią konsekwencją formalnej strony natury jednostek paremicznych (mam tutaj na uwadze przede wszystkim ich składniową autonomiczność). Pozostałe sposoby odnotowywania przysłów, a więc zwłaszcza układ tematyczny i alfabetyczno-hasłowy, są zdobyczą paremiografii ostatnich kilkadziesiąt lat³.

Leksykograficzne zmagania z niełatwą językową materią przysłów mają więc już swoją bogatą, liczącą ponad czterysta lat historię. Mając wobec tego na uwadze wielowiekowy dorobek paremiografii polskiej i rosyjskiej⁴, wydaje się słuszne, aby z dzisiejszej perspektywy poczynić refleksje nad takim nowym opracowaniem paremiograficznym, które z jednej strony będzie zawierało możliwie szeroki zakres informacji o przysłowia, z drugiej zaś uzyska jednocześnie status słownika przyjaznego odbiorcy.

Na wstępie należałoby poruszyć jeszcze dwie ważne kwestie. Pierwsza: co właściwie rozumie się pod pojęciem słownika przyjaznego odbiorcy? I druga: czy rzeczywiście zachodzi konieczność opracowania takiego właśnie słownika na gruncie paremiologii?

Odpowiedzią na pierwsze pytanie może być konstatacja P. Żmigrodzkiego:

Termin *słownik przyjazny* (ang. *user friendly*) przeniknął do naszej refleksji metaleksykograficznej z metaleksykografii Zachodu i oznacza słownik (opis leksykograficzny) taki, który jest łatwy w odbiorze dla każdego użytkownika; nie wymaga przygotowania specjalistycznego. „Przyjazność” osiąga się przede wszystkim przez uproszczenie formalne opisu, rezygnację ze skrótów, odsyłaczy, również uproszczenie języka objaśnień itd.⁵

³ Por. m.in. K. K ł o s i ń s k a, *Słownik przysłów czyli przysłownik*, Warszawa 2004; В. М. М о к и е н к о, Т. Г. Н и к и т и н а, Е. К. Н и к о л а е в а, *Большой словарь русских пословиц. Около 70 000 пословиц*, Москва 2010, s. 6–7.

⁴ Paremiografii rosyjskiej i polskiej poświęciłem odrębne studium porównawcze: T. S z u t k o w s k i, *Współczesna paremiografia rosyjska i polska...*, op. cit.

⁵ P. Ż m i g r o d z k i, *Słowo – słownik – rzeczywistość. Z problemów leksykografii i metaleksykografii*, Kraków 2008, s. 38–39.

Przyjazność słownika – jak zauważa P. Żmigrodzki, przywołując przykład *Innego słownika języka polskiego* pod redakcją Mirosława Bańki⁶ – przejawia się także w stosowanych definicjach, które powinny charakteryzować się kontekstowością (objaśnianie znaczeń w kontekstach), analitycznością (stosowanie definicji zbudowanych z wyrażeń prostszych), nieencyklopedycznością (definicje mają odzwierciedlać potoczną wiedzę o świecie) oraz jasnością i naturalnością (definicje powinny być pisane prostym i przystępnym językiem)⁷. Kryterium stopnia wspomnianej przyjazności z pewnością nie jest wartością stałą i w zależności od konkretnego opracowania leksykograficznego przyjmuje odmienną postać. Inaczej bowiem przejawiać się będzie przyjazność słownika ogólnodefinicyjnego, synonimów, antonimów, ortoepicznego, a jeszcze inaczej frazeologicznego czy paremiologicznego.

Przechodząc do odpowiedzi na drugie wcześniej postawione pytanie: czy zachodzi konieczność opracowania słownika paremiologicznego spełniającego chociażby po części kryterium przyjazności – trzeba by najpierw chociaż pokrótce omówić opracowania paremiograficzne dotychczas istniejące i funkcjonujące w obiegu czytelnictwa. Naturalnie w ramach niniejszego, z konieczności krótkiego opracowania nie sposób scharakteryzować wszystkich pozycji⁸. Można jednak wskazać na dwa główne nurty rosyjskich i polskich opracowań paremiograficznych. Pierwszą, fundamentalną grupę tworzą monumentalne antologie przysłów i innych mniej lub bardziej prowerbialnych gatunków. Podstawowym celem inicjatorów tych przedsięwzięć było zgromadzenie maksymalnie obszernego materiału językowego, który funkcjonował przede wszystkim w obiegu ustnym, a więc szczególnie był narażony na nieodwracalną utratę. Zarówno *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*⁹, jak i rosyjska wielka „trylogia” paremiologiczna¹⁰ stanowią bogactwo samo w sobie, są nieprzebraną skarbnicą wiedzy o minionych pokoleniach, zjawiskach przyrodniczych, wierzeniach, wyznawanych wartościach. Przeznaczenie obu tych wiekopomnych dzieł daleko wykracza poza potrzeby i oczekiwania przeciętnego użytkow-

⁶ *Inny słownik języka polskiego PWN*, red. nacz. M. Bańko, t. 1-2, Warszawa 2000.

⁷ P. Ż m i g r o d z k i, op. cit., s. 41-42.

⁸ Najważniejsze zbiory oraz słowniki paremiologiczne rosyjskie i polskie omawiam w przywoływanej uprzednio monografii: T. S z u t k o w s k i, *Współczesna paremiografia rosyjska i polska...*, op.cit., s. 71-275.

⁹ *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, pod red. J. Krzyżanowskiego, t. I-IV, Warszawa 1969-1978.

¹⁰ В. М. М о к и е н к о, Т. Г. Н и к и т и н а, *Большой словарь русских поговорок. Более 40 000 образных выражений*, Москва 2007; В. М. М о к и е н к о, Т. Г. Н и к и т и н а, *Большой словарь русских народных сравнений. Большой объяснительный словарь. Более 45 000 образных выражений*, Москва 2008; В. М. М о к и е н к о, Т. Г. Н и к и т и н а, Е. К. Н и к о л а е в а, op. cit.

nika, niebędącego wytrawnym filologiem czy chociażby miłośnikiem twórczości ludowej. Z tego też względu trudno stawiać tak wielkim projektem leksykograficznym wymóg przyjazności. Priorytetem dla autorów wyżej wymienionych zbiorów była nade wszystko skrupulatna chronologizacja źródeł, z których wydobyto poszczególne paremie. Konsekwencją takiej, a nie innej koncepcji leksykograficznej musi być więc rozbudowana mikrostruktura z uwzględnieniem znacznej liczby wariantów jednostek hasłowych, skrótów, dat, nazwisk, odsyłaczy, cyfr itd.

CIENKO

1. Cienko koło niego.

1781 Cienko koło was. ZABŁOCKI, *FwZ*, 11. 1806 LINDE, *I*, 301. †1886 Cienko koło niego. NIEZABITOWSKI, *Rkp. I*. †1895 Chudo koło niego. PAULI, *Rkp. IV*. 1896 BRZ. 1900 *Sl. warsz. I*, 328.

Tzn. jest w trudnej sytuacji, w kłopotach.

2. Cienko śpiewa (przedzie i in.).

a. 1625 Ów nieborak już cienko przedzie. FALIBOGOWSKI, *DoM*. 1806 LINDE, *I*, 301. 1841 Cienko ... CZAJKOWSKI, *Owr*, 327. 1880 SIENKIEWICZ, *Jam*, 190. 1894 Każdy cienko nitki przedzie, kiedy mu kto: na kark wsiedzie. AD. PRZAŚC 3. 1896 BRZ. 1900 *Sl. warsz. I*, 328. 1901 GOLDSTEIN, *Przycz. I*, 4. 1928 Byłby prządł bardzo cienko. J. KUBISZ, 302. 1930 Już cienko przedzie. S.J.S. 132. 1933 Każdy cienko nitki przedzie, kiedy mu kto na kark wsiedzie. — Cienko przedzie. J. S. BYSTRON, *PP*, 109. 1946 Cienkawo prządł. GAŁAJ, *MWM*, *I*, 391. 1956 Tyn cynko przyndzie. ONDRUSZ, *Rkp*.

b. 1773 Cienko śpiewał. *Mon. warsz.* 589. 1806 LINDE, *I*, 301. 1846 Bardzo cienko śpiewał. RZEWUSKI, *List*, 354. 1851 RZEWUSKI, *AS*, 126. 1852 Cienko ... BUJNICKI, *PJ*, *I*, 56. 1875 Śpiewamy coraz cienie. SIENKIEWICZ, *SB*, 78. — Śpiewa tak cienko jak dłużnik. *Op. cit.*, 206. 1876 Teraz cienie śpiewasz. PRUS, *Kr. II*, 250. 1880 Wkrótce cienko zaśpiewa. ORZESKOWA, *SC*, 323. 1883 Cienko śpiewamy. WIENIAWSKI, *LJ*, 430. 1893 DYGASIŃSKI, *WPl*, 296. †1895 PAULI, *Rkp. III*. 1896 BRZ. PRZAŚC. — SZANIAWSKI, *PK*, 36. — Cienkim głosem śpiewać. DYGASIŃSKI, *As*, 116. 1900 *Sl. warsz. I*, 328. — Cienko śpiewa. JAROSZYŃSKI, *Fat*, 37. XIX w. PIWOCKI. 1904 PAWLI-

ДЕНЕЖКОЙ ♦ Денежкой торг стоит – ДП 2, 35

Стоит крякнуть да денежкой брякнуть – всё будет – ДП 1, 59; Д 1, 134

Хоть щедровит, да денежкой дарит – ДП 2, 163; Д 4, 652

ДЕНЕЖКУ ♦ Аль на нашу денежку прах пал? – ДП 1, 146

Белу денежку бреги на чёрный день – *СлРЯ XVIII в.* 2, 139

* А. П. Сумароков. Притчи.

Береги белую денежку на чёрный день – *СлРЯ XVIII в.* 1, 197

Береги денежку на (про) чёрный день – *Богд.* 1741, 66; *Барс.* 1770, 7;

СлРЯ XVIII в. 6, 96; *Сн.* 1848, 12; ДП 2, 86; Д 1, 84, 427; Д 4, 594; *Мух.* 1, 51; *Ил.*

1915, 360; *Раз.* 1957, 170; *Бир.* 1960, 21; *Рыбн.* 1961, 156; *Спир.* 1985, 36; *Ан.*

1988, 20

Береги денежку на чёрный день, прозлую беду, а хлеб – на еду – *Ил.* 1915, 360

Грози богатому: богатый денежку даст – *Тат. нач. XVIII в.*, 51; *Сн.* 1848, 78

Грози богатому: даст денежку щербатую – ДП 1, 175; Д 4, 656

Oceniając zatem praktyczność wielkich antologii paremiologicznych, należy uwzględnić ich naukowe przeznaczenie, co nieuchronnie musi wiązać się z wprowadzeniem nierzadko bardzo rozbudowanego opisu leksykograficznego.

Drugą grupę zbiorów i słowników paremiologicznych tworzą publikacje o charakterze *stricte* popularyzatorskim. Ich forma zwykle ogranicza się jedynie do nieskomplikowanej listy przysłów uszeregowanych w porządku alfabetyczno-incipitowym lub – rzadziej – tematycznym. W języku polskim tego typu wydania bazowały na materiale *Nowej księgi przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, w rosyjskim – na zbiorze W. Dala. Wydawany kilkakrotnie tom Danuty i Włodzimierza Masłowskich pt. *Księga przysłów polskich*¹¹ zawiera około 1000 przysłów we wspomnianym porządku alfabetyczno-incipitowym. Autorzy zrezygnowali natomiast z jakichkolwiek przyhasłowych objaśnień, komentarzy, informacji historyczno-etymologicznych czy też chronologiczno-dokumentacyjnych. Zbiór Swietłany Kowaliewej pt. *7000 золотых пословиц и поговорок*¹² zawiera 17 bardzo ogólnych rozdziałów tematycznych, w ramach których poszczególne jednostki paremiczne uporządkowane są alfabetycznie według pierwszych liter inicjalnych komponentów. Podobnie jak księga D. i W. Masłowskich, publikacja S. Kowaliewej pozbawiona jest dodatkowych elementów opisu leksyko-graficznego poza kwalifikatorami geograficznymi.

JEDYNAK

Jedynak, jak nie złodziej, to pijak.

***

Z jedynakami i chłopci się pieszczą.

JEDZENIE

Jaki kto do jedzenia, taki do roboty.

***

Po jedzeniu stać albo chodzić potrzeba.

***

W jedzeniu i piciu miarę zachowaj.

JELEŃ

Gdy jeleni wejdzie w moją puszcze, to jeleni mój.

***

Nie ciężą jeleniowi rogi.

***

W post jeleni srogi, ukole cię rogiem.

УМ-ГЛУПОСТЬ**А**

А хитрость и в былые времена была с умом и доблестью сходна. (перс.)

Б

Безобразный старается казаться красивым, глупый старается говорить умные вещи. (вьет.)

Бес всех умнее, а люди не хвалят. (рус.)

Богатство – цель глупца, добродетель – мудрого. (инд.)

Богу молись, а добра ума держись. (рус.)

Большая река течет спокойно, умный человек не повышает голоса. (тадж.)

Большой ум – на шею веревка, а глупость – на ноги оковы. (бенг.)

W porównaniu z wcześniej omówionymi wielkimi antologiami paremiologicznymi zbiory D. i W. Masłowskich oraz S. Kowaliewej są bardzo uproszczone pod względem makro- i mikrostruktury. Rezygnacja niemalże ze wszystkich elementów opisu powoduje, że publikacje tego typu są dla użytkownika bardzo przystępne, nie odstraszaają przesadnie skomplikowa-

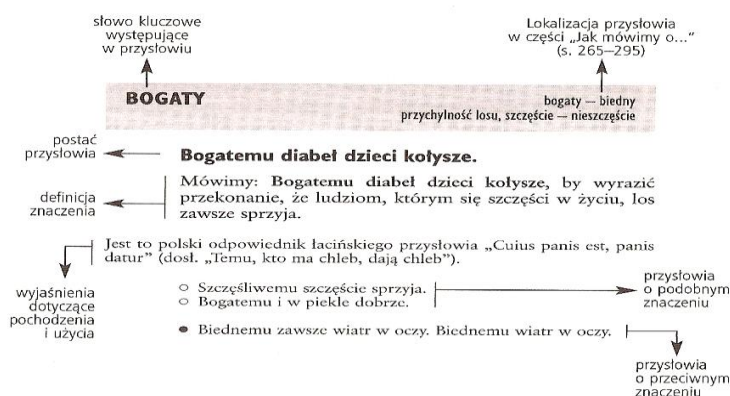
¹¹ D. i W. Masłowskich, *Księga przysłów polskich*, wyd. I, Kęty 2000.

¹² С. Ковалева, *7000 золотых пословиц и поговорок*, Москва 2004.

ną budową, ponadto nie przytłaczają nadmiarem informacji tekstowych czy też liczbowych. Można by więc wysnuć prosty wniosek, iż z powodzeniem spełniają kryterium przyjazności. W mojej ocenie aż tak znacznie posunięty ascetyzm formy leksykograficznej w odniesieniu do bardzo specyficznego materiału językowego, jakim jest paremiologia, zdecydowanie nie czyni przywołanych powyżej publikacji zadowalającymi i zaspokajającymi optymalne potrzeby czytelników. Nie od dziś wiadomo, że przysłowia stają się obecnie elementem składowym leksyki biernej, a ich postępujący zanik potęgują dynamiczne procesy zachodzące w społeczeństwie, gospodarce, technologii czy rolnictwie¹³. Mając zatem na względzie coraz niższą kompetencję paremiologiczną użytkowników współczesnego języka rosyjskiego i polskiego, należy zdecydowanie podwyższyć wymagania stawiane słownikom paremiologicznym, ale zarazem zracjonalizować działania ich autorów w taki sposób, aby efekt wykonanej pracy dostarczył możliwie wszechstronnej wiedzy na temat przysłów przy zachowaniu kryterium przyjazności.

Publikacją, która w wysokim stopniu realizuje zgłoszone postulaty, jest *Słownik przysłów czyli przysłownik* Katarzyny Kłosińskiej¹⁴. Przede wszystkim zasadniczą część swojej pracy autorka poprzedziła bardzo przystępnym wprowadzeniem w najważniejsze zagadnienia paremiologii (definicja przysłowia i jego gatunkowe zróżnicowanie, przegląd najważniejszych zbiorów paremiologicznych, aspekt filozoficzno-dydaktyczny paremiologii, jej usytuowanie względem frazeologii i in.). Jednak największą zaletą *Przysłownika* jest prosty i przejrzysty w swej strukturze artykuł hasłowy:

Jak zbudowane jest hasło

¹³ D. B u t t l e r, *Dlaczego zanikają przysłowia w dwudziestowiecznej polszczyźnie?* „Poradnik Językowy” 1989, z. 5, s. 332–337.

¹⁴ K. K ł o s i ń s k a, *Słownik przysłów czyli przysłownik*, Warszawa 2004.

Przyjazność omawianej publikacji przejawia się m.in. w wyeliminowaniu umownych oznaczeń i skrótów. Z kolei warstwa merytoryczna przyjętego przez K. Kłosińską opisu leksykograficznego wyróżnia się konsekwentnym opatrywaniem poszczególnych przysłów definicjami, które można by umownie określić mianem funkcjonalnych (komunikacyjnych, pragmatycznych)¹⁵, np.: *Psy szczekają, karawana idzie dalej* → „Mówiąc: **Psy szczekają, karawana idzie dalej**, wyrażamy pogląd, że naturalne jest to, że wszystkie sprawy toczą się swoim rytmem, niezależnie od ludzkich protestów, od naszej niezgody na to”. Dzięki takim czytelnym eksplikacjom każdy czytelnik bez problemu uzyska informacje, w odniesieniu do jakiej życiowej sytuacji dana paremia może być poprawnie użyta. W skutecznym i umiejętnym posługiwaniu się przysłowiami niezbędna jest świadomość zależności pomiędzy ich warstwą dosłowną, przenośną a wspomnianą sytuacją użycia. Publikacja K. Kłosińskiej wśród dotychczas powstałych zbiorów i słowników paremiologicznych zajmuje poczesne miejsce i w wysokim stopniu spełnia kryterium przyjazności.

Jeden z dwóch zaproponowanych przez mnie projektów paremiograficznych¹⁶, mających na celu wypełnienie luki leksykograficznej w tym właśnie obszarze słownikarskiego rzemiosła, mógłby również z powodzeniem posłużyć za fundament pod przyszły słownik paremiologiczny przyjazny użytkownikom, ale jednocześnie dostarczający możliwie wszechstronnej wiedzy na temat przysłów w różnych ich aspektach. Za punkt wyjścia do dyskusji nad ostatecznym kształtem takiego właśnie opracowania można by przyjąć następujący wariant artykułu hasłowego, który został opracowany na potrzeby paremiologicznego słownika opisowego¹⁷:

GOŚĆ *

[1] Gość w dom, Bóg w dom

1. kategoria paremiologiczna: przysłowie właściwe
2. etymologia: ludowe
3. objaśnienia gramatyczno-leksykalne: –
4. znaczenie metaforyczne: 'każdy gość jest miło przyjmowany'
5. sytuacja komunikacyjna: Jeśli spodziewamy się gości i chcemy ich godnie przyjąć, wówczas mówimy: *Gość w dom...*
6. funkcja komunikacyjna: stwierdzenie
7. cytat: *To było świetne wino, a dostałem je od Franciszka Szlachcica, ówczesnego sekretarza Komitetu Centralnego. Zaczęło się tak – zadzwonił sekretarz sekretarza i pyta: Czy jest pan gotów przyjąć wizytę sekretarza KC Szlachcica? **Gość w dom, Bóg w dom** – odpowiedziałem.*

¹⁵ T. S z u t k o w s k i, *Współczesna paremiografia rosyjska i polska...*, op. cit., s. 262.

¹⁶ Mowa o projekcie paremiologicznego słownika opisowego i ideograficznego. Zob. T. S z u t k o w s k i, *Współczesna paremiografia rosyjska i polska...*, op. cit., s. 301–342.

¹⁷ Ibidem, s. 314–315.

No i Szlachcic przyjechał tu z Klasą, sekretarzem Komitetu Wojewódzkiego, który jako miejscowy partyjny musiał mu towarzyszyć w charakterze adiutanta (KJP: „Tygodnik Powszechny” 1994/1943).

8. znaczenie dosłowne: ‘jeśli do naszego domu przybywa gość, to jakby sam Bóg w nim gościł’

9. cytat: –

10. pole tematyczne - grupa tematyczna: 📖 DOM – I. gościnność – niegościnność

11. jednostki synonimiczne: –

12. jednostki antonimiczne: *Gość nie w porę gorzej Tatarzyna; Gość i ryba trzeciego dnia cuchnie; Mój dom jest moją twierdzą.*

13. transformacje paremiczne: *Gość w dom – cukier do kredensu; Gość w dom – garnek wody do rosółu; Gość w dom – żona w ciąży.*

Parametr [1] określa typ (gatunek) jednostki paremicznej (przysłowie właściwe, historyczne, kalendarzowe, sentencja, aforyzm itd.), [2] – informuje o pochodzeniu przysłowia (ludowe, klasyczne, literackie itd.), [3] – objaśnia trudności gramatyczno-leksykalne (dotyczy jednostek, w których składzie obecne są archaizmy), [4] – podaje znaczenie metaforyczne, [5] – objaśnia sytuację komunikacyjną, w jakiej poprawnie można użyć danego przysłowia, [6] – określa funkcję komunikacyjną (stwierdzenie, ostrzeżenie, rada, prognoza itd.), [7] – egzemplifikacja jednostki hasłowej, [8] – parafraza treści literalnej przysłowia, [9] – egzemplifikacja jednostki hasłowej użytej w znaczeniu dosłownym, [10] – informacja ideograficzna, [11] – jednostki bliskoznaczne, [12] – jednostki przeciwstawne znaczeniowo, [13] – przykładowe transformacje paremiczne.

Taki zestaw parametrów opisu paremiograficznego gwarantuje możliwość całościową charakterystykę jednostek paremicznych w trzech podstawowych aspektach: formy, funkcji i znaczenia wraz z informacjami dopełniającymi i wspomagającymi kształtowanie wyższej kompetencji paremiologicznej użytkowników języka. Chcąc opracować słownik przysłów przyjazny czytelnikom, należałoby – w mojej opinii – najpierw nieco zmienić kolejność poszczególnych elementów artykułu hasłowego oraz uprościć nazwy niektórych parametrów opisu. Terminy z zakresu językoznawstwa mogą bowiem skutecznie odstraszyć potencjalnych odbiorców, a pewnie niewielu z nich zajrzy do słownika lub skorzysta z Internetu, aby sprawdzić, co tak naprawdę znaczą.

Informacją najbardziej przydatną czytelnikom będzie w pierwszej kolejności znaczenie metaforyczne w połączeniu z sytuacją użycia. Brak tej podstawowej wiedzy zupełnie uniemożliwia zarówno rozumienie przysłów zasłyszanych w żywej, codziennej mowie, jak i ich praktyczne wykorzystywanie w produkowanych wypowiedziach. W artykule hasłowym powinny znaleźć się kolejno określenia dotyczące funkcji komunikacyjnej, materiał egzemplifikacyjny, użycie jednostki hasłowej w znaczeniu dosłow-

nym (o ile taka sytuacja jest możliwa i potwierdzona w rzeczywistych kontekstach użycia), następnie można by umieścić przysłowia synonimiczne i antonimiczne, na końcu zaś – pozostałe informacje dopełniające (gatunek, pochodzenie, objaśnienia gramatyczno-leksykalne, przynależność do danej grupy tematycznej, przykładowe antyprzysłowia):

GOŚĆ *

[1] Gość w dom, Bóg w dom

1. znaczenie przenośne: 'każdy gość jest miło przyjmowany'
2. sytuacja użycia przysłowia: Jeśli spodziewamy się gości i chcemy ich godnie przyjąć, wówczas mówimy: *Gość w dom...*
3. funkcja, w jakiej używa się przysłowia: stwierdzenie
4. cytaty: *To było świetne wino, a dostałem je od Franciszka Szlachcica, ówczesnego sekretarza Komitetu Centralnego. Zaczęło się tak – zadzwonił sekretarz sekretarza i pyta: Czy jest pan gotów przyjąć wizytę sekretarza KC Szlachcica? Gość w dom, Bóg w dom – odpowiedziałem.*
No i Szlachcic przyjechał tu z Klasą, sekretarzem Komitetu Wojewódzkiego, który jako miejscowy partyjny musiał mu towarzyszyć w charakterze adiutanta (KJP: „Tygodnik Powszechny” 1994/1943).
5. znaczenie dosłowne: 'jeśli do naszego domu przybywa gość, to jakby sam Bóg w nim gościł'
6. cytaty: –
7. przysłowia bliskoznaczne: –
8. przysłowia o znaczeniu przeciwstawnym: *Gość nie w porę gorzej Tatarzyna; Gość i ryba trzeciego dnia cuchnie; Mój dom jest moją twierdzą.*
9. rodzaj przysłowia: przysłowie właściwe
10. pochodzenie: przysłowie ludowe
11. objaśnienia trudności gramatycznych i słownikowych: –
12. o czym mówi przysłowie (przynależność tematyczna): 📖 DOM – I. gościnność – niegościnność
13. antyprzysłowia¹⁸: *Gość w dom – cukier do kredensu; Gość w dom – garnek wody do rosółu; Gość w dom – żona w ciąży.*

Zaproponowany model hasła słownikowego z pewnością nie jest wersją ostateczną. Może jednak posłużyć jako pewna propozycja leksykograficzna, którą warto by wykorzystać do opracowania słownika pilotażowego, w którym mogłoby znaleźć się 100 najczęściej używanych przysłów rosyjskich i polskich. Publikacja wydań eksperymentalnych sprawdziła się dobrze na gruncie leksykografii niemieckiej i rosyjskiej dzięki pracom Walerego Mo-

¹⁸ Por. Б. Н о р м а н, Почему антипословицы – „анти”?, [w:] *Słowo. Tekst. Czas X. Jednostka frazeologiczna w tradycyjnych i nowych paradygmatach naukowych*, pod red. M. Aleksiejenki i H. Waltera, Szczecin, s. 308–316.

kijenki i Harrego Waltera¹⁹. Główną zaletą słowników pilotażowych jest możliwość wprowadzenia nawet gruntownych zmian przed realizacją zasadniczego projektu. Zainteresowanie takim niewielkim opracowaniem, głosy ze strony czytelników, uwagi krytyków mogą skutecznie wyeliminować wiele błędów lub nieścisłości.

Z głosami konstruktywnej krytyki zetknąłem się w czasie obrad XIV Konferencji Międzynarodowej „Rusycystyka Europejska a Współczesność”, organizowanej przez Instytut Filologii Rosyjskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (24–26.09.2015). Omówiony powyżej model hasła słownika paremiologicznego jest właśnie pokłosiem tych bardzo wartościowych dyskusji. Uczestnicy obrad pozytywnie odnieśli się do pomysłu stworzenia takiego paremiograficznego opracowania. Kryterium przyjazności pozwoliło natomiast spojrzeć na ten projekt z perspektywy oczekiwań nieprofesjonalnego odbiorcy i odpowiednio go zmodyfikować.

Pozostaje więc wyrazić nadzieję, iż w niezbyt odległej przyszłości uda się wydać pilotażowy słownik przysłów, a dzięki uwagom czytelników zaproponowany układ jego mikro- i makrostruktury zyska jeszcze doskonalszy i bardziej funkcjonalny kształt.

Bibliografia

- Buttler D., *Dlaczego zanikają przysłowia w dwudziestowiecznej polszczyźnie?* „Poradnik Językowy” 1989, z. 5, s. 332–337.
- Inny słownik języka polskiego PWN*, red. nac. M. Bańko, t. 1–2, Warszawa 2000.
- Kłosińska K., *Słownik przysłów czyli przysłownik*, Warszawa 2004.
- Masłowski D. i W., *Księga przysłów polskich*, wyd. I, Kęty 2000.
- Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, pod red. J. Krzyżanowskiego, t. I–IV, Warszawa 1969–1978.
- Szutkowski T., *Współczesna paremiografia rosyjska i polska. Stan – problemy – perspektywy*, Szczecin 2015.
- Żmigrodzki P., *Słowo – słownik – rzeczywistość. Z problemów leksykografii i metaleksykografii*, Kraków 2008.
- Вальтер Х., Мокиенко В., *Русско-немецкий словарь пословиц с европейскими соответствиями. Экспериментальный выпуск*, Greifswald 2006.
- Вальтер Х., Мокиенко В., *Словарь современных русских прозвищ. Экспериментальный выпуск*, Greifswald 2004.

¹⁹ Zob. m.in.: Х. Вальтер, В. Мокиенко, *Словарь современных русских прозвищ. Экспериментальный выпуск*, Greifswald 2004; Х. Вальтер, В. Мокиенко, *Русско-немецкий словарь пословиц с европейскими соответствиями. Экспериментальный выпуск*, Greifswald 2006.

- К о в а л е в а С., *7000 золотых пословиц и поговорок*, Москва 2004.
- М о к и е н к о В. М., Н и к и т и н а Т. Г., *Большой словарь русских народных сравнений. Большой объяснительный словарь. Более 45 000 образных выражений*, Москва 2008.
- М о к и е н к о В. М., Н и к и т и н а Т. Г., *Большой словарь русских поговорок. Более 40 000 образных выражений*, Москва 2007.
- М о к и е н к о В. М., Н и к и т и н а Т. Г., Н и к о л а е в а Е. К., *Большой словарь русских пословиц*, Москва 2010.
- Н о р м а н Б., *Почему антипословицы – „анти“?*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas X. Jednostka frazeologiczna w tradycyjnych i nowych paradygmatach naukowych*, pod red. M. Aleksiejenki i H. Waltera, Szczecin, s. 308-316.
- П о р ф и р ь е в И. К., *История русской словесности*, ч. 1: *Древний период. Устная народная словесность до Петра Великого*, Казань 1876.

